

KAI KURIOS MENINIO MĄSTYMO SĄLYGOS, SUVOKIANT EILĖRAŠTĮ

V. DZIKARIENĖ

1.

Tarybinių psichologų tyrimai, liečią protinės veiklos klausimus, daugiausia skirti sąvokiniam mąstymui. Dėmesį patraukia tai, kad, akcentuojant visokeriopą atitrauktų žinių reikšmę, dažnai ignoruojamas emocinis-vaizdinis tikrovės pažinimas. Psichologijos vadovėliuose aukštosioms mokykloms emocinio-vaizdinio (t. y. meninio) mąstymo sąvoka visai neegzistuoja. Nerasime jos ir veikaluose, apibendrinančiuose tarybinės psichologijos pasiekimus¹. Vaizdas traktuojamas tiksliai kaip žemesnė jutiminio pažinimo forma. Geriausiu atveju jam skiriama iliustratyvinė funkcija sąvokų įsisavinimo procese, o liečiant vaizdinio ir sąvokos santykius, pabrėžiama pastarosios pirmenybė. S. Rubiņšteinas,

gana daug dėmesio skyręs psichologinei meninio vaizdo charakteristikai, teigė, kad vaizdas, išreikšdamas mintį, ją pagilina, suteikia jai naujų atspalvių². Visa tai teisinga, bet vienapusiška, nes meninis vaizdas aiškinamas tik kaip minties priedas, atmetant savarankišką jo emocinio turinio reikšmę. Už sąvokinio mąstymo pirmenybę pasisako ir M. Šardakovas, teigdamas, kad žodis apibendrina, o vaizdas konkretizuoja³. Net aptardamas literatūrinius vaizdus, vertina juos tik kaip sąvokos turinio išreiškėjus⁴.

Be to, visa eilė autorių, vienaip ar kitaip nagrinėjančių emocinio-vaizdinio mąstymo (palyginimo, alegorijų, metaforų, literatūros kūrinio idėjos bei herojaus suvokimo) klausimus, akcentuoja racionalistinį momentą, sumenkindami emocinį ir vaizdinį jo turinį⁵.

¹ Психология, Учебник для педагогических институтов, под ред. А. А. Смирнова, М., 1956; Психология, Учебное пособие для педагогических институтов, под ред. А. Г. Ковалева, М., 1966; Психологическая наука в СССР, т. I, М., 1960.

² С. Л. Рубинштейн, Основы общей психологии, М., 1946, стр. 363.

³ М. Н. Шардаков, Мышление школьника, М., 1963, стр. 35.

⁴ Теп раі, р. 53.

⁵ А. П. Семенова, Психологический анализ понимания аллегорий, метафор и сравнения, Ученые записки Ленингр. гос. пед. ин-та им. Герцена, 1941, т. 35; О. И. Никифорова, Восприятие художественной литературы школьниками, М., 1959; Т. И. Бочкарева, Образное и понятийное формирование типического литературного образа у старших школьников, Ученые записки Ленингр. гос. пед. ин-та им. Герцена, 1954, т. 96; Г. В. Быстрова, Восприятие и осмысливание художественной литературы старшими школьниками в зависимости от индивидуальных особенностей во взаимодействии сигнальных систем, Типологические исследования по психологии личности и по психологии труда, Пермь, 1964.

Jeigu pirmosios krypties atstovai meniniam mąstymui skiria maža dėmesio, vadovaudamiesi genetiniu mąstymo rūšių skyrimo principu, tai antrosios tendencijos šalininkai daugiau ar mažiau mechaniškai perkelia abstraktaus mąstymo dėsnius į meninio pažinimo sritį ir tuo ignoruoja jo specifiką.

Tokios emocinio-vaizdinio pažinimo formos neigimo bei apribojimo tendencijos nėra visai teisingos.

Meninis vaizdas — pagrindinė meninio mąstymo forma — yra lygiavertis sąvokos ekvivalentas meninėje kūryboje ir meniniame pažinime. Meninis vaizdas ne tik gali išreikšti sąvokų turinį, bet, svarbiausia, adekvačiai atspindėti tokias tikrovės puses, kurių sąvoka atspindėti negali. Visų pirma tai liečia intymiąsias žmogaus gyvenimo puses, kaip jausmus, siekimus bei potraukius, žmonių santykius. Gerai žinoma meninio vaizdo apibendrinamoji galia, nė kiek ne mažesnės vertės, kaip ir sąvokos.

2.

Pastaruoju metu psichologinėje literatūroje jau atsispindi kitos tendencijos, platesnis tyrinėtojų požiūris. Pripažįstama, kad mąstyme, kaip aukščiausioje pažinimo pakopoje, „sąveikauja, derinasi įvairūs pažintinės veiklos komponentai“⁶.

Įvairių mąstymo formų pasireikšimą sąlygoja tiek turima informacija, reikalinga uždaviniui spręsti (panaudoti tinkami daviniai, taisyklės, tinkančios juos perdirbti), tiek būdas tam sprendimui įgyvendinti (betarpiškų vaizdų arba formalizuotų žinių perdirbimas)⁷.

Bandoma nubrėžti ribas tarp geneti- nių mąstymo pakopų ir išsivysčiusio mąstymo rūšių⁸, pagaliau jau yra nemaža tyrimų, liečiančių emocinio-vaizdinio pažinimo specialius klausimus⁹. Tiesa, kol kas dar daugelis aukščiausio emocinio-vaizdinio atspindžio klausimų neištirta, nenusistovėjęs terminas (emocinis-vaizdinis, vaizdinis, meninis-vaizdinis ar meninis mąstymas), nėra ir šios sąvokos definicijos, bet pats meninio mąstymo (straipsnyje laikomės šio termino), kaip savarankiškos pažinimo formos, pripažinimas¹⁰ yra teigiamas faktas vykdomų tolesnių tyrinėjimų atžvilgiu.

3.

Paprastai meninis mąstymas siejamas su tam tikrų meninių-estetinių uždavinių sprendimu, todėl iš esmės jis pasireiškia dvejose tarpusavyje glaudžiai susijusiose srityse: meninėje kūryboje ir meno kūrinių suvokimo bei interpretacijos procesuose. Pirmuoju atveju meninio

⁶ И. М. Соловьев и Ж. И. Шиф, О путях исследования особенностей образного мышления, О психическом развитии глухих и нормально слышащих детей, М., 1962, стр. 336.

⁷ А. В. Петровский, М. Б. Беркенблит, К вопросу воображения и мышления в структуре умственной деятельности, Материалы III Всесоюзного съезда общества психологов СССР, т. I, М., 1968, стр. 241.

⁸ В. Дзикарене, М. Гарбачаускаене, А. Кульвичене, К вопросу о видах мышления, Материалы V конференции психологов Прибалтики, Тарту, 1968; А. Н. Ткаченко, К вопросу о классификации видов мышления, Материалы III Всесоюзного съезда общества психологов СССР, т. I, М., 1968.

⁹ А. Гучас, К психологии образного мышления, Материалы конференции психологов Прибалтики, Вильнюс, 1966; Л. Г. Жабицкая, Психологический анализ критериев оценки литературного произведения старшими школьниками, Кандидатская диссертация, М., 1966; А. Г. Ковалев, Психология литературного творчества, Л., 1960; Л. А. Рыбак, Образное мышление на уроках литературы, М., 1966; А. Н. Ткаченко, Виды мышления и их генезис, Автореферат канд. диссертации, Киев, 1968; П. М. Яковсон, Психология художественного восприятия, М., 1964.

¹⁰ В. П. Ягункова, Симпозиум по комплексному изучению творчества, «Вопросы психологии», 1963, № 3.

mąstymo veiklos rezultatas — meninis vaizdas ar tokių vaizdų sistema, antruoju — jo atkūrimas. Tai liečia ir literatūrinį mąstymą. Kaip nurodo metodistai, pastarojo dešimtmečio problema yra išugdyti mokinių sugebėjimą savarankiškai vertinti literatūros, meno, tuo pačiu poezijos, kūrinį. Greta šito nurodoma būtinybė tirti kitų meno rūšių panaudojimo tikslingumą poetinių kūrinių suvokimo procese¹¹.

Į literatūros kūrinį, taip pat ir eilėraščių, reikia žiūrėti ne kaip į meninių vaizdų rinkinį, bet kaip į poetinę programą. Ji reikalauja iš skaitytojo aktyvios meninio mąstymo veiklos, kurios metu jis „mato, suvokia ne tik atvaizduotus kūrinio elementus, bet pergyvena dinamišką vaizdo atsiradimo ir vystymosi procesą taip pat, kaip kūrėjas“¹². Tokiu būdu skaitytojo meninis vaizdas susiformuoja meninio mąstymo procese, kur svarbiausias vaidmuo tenka ne žinių įsisavinimui, bet įsijautimui, įsivaizdavimui ir pergyvenimui. Kalbant apie eilėraščių suvokimą ir interpretavimą, svarbu suprasti, kad kaip meno kūrinys jis ima reikštis tik dėka skaitytojo, o pastarasis tik eilėraščio veikiamas tampa meno kūrinio vertintoju. Tuo būdu atsiranda dviejų funkcijų sąveika¹³. Toji sąveika tiek pažinimo, tiek auklėjimo požiūriu efektyvi tik tuo atveju, kai suvokiančiojo aktyvi psichinė veikla būna artima kūrėjo veiklai. Svarbiausia čia tai, kad eilėraščio elementai, kurie žadina ir plečia vertintojo patirtį, būtų taip perdirbami, kad tas perdirbimas vestų prie objektyviai reikšmingos meninės tiesos, glūdinčios kūrinyje, pažinimo. Palyginus su atitrauktu mąstymu, meninis pažinimas vyksta drauge

su įsivaizdavimu ir pergyvenimu, minėtis formuojasi ir reiškiasi per vaizdą ir jausmą. Matyt, taip yra dėl to, kad kūrėjo sumanymas gimsta ir realizuojasi, vykstant kūrybiniam meniniam mąstymui konkrečiomis, emocionaliai nuspalvintomis jutiminėmis tikrovės formomis. Čia tenka pastebėti, kad literatūros mene, ir poezijoje, šios formos išreiškiamos žodžio (II-jo signalo) pagalba. Nuo to tam tikra dalimi jau priklauso eilėraščių suvokimo specifika ir sunkumai.

Psichologiniai tyrimai¹⁴ rodo, kad laikas, reikalingas atsirasti vaizdiniai žodžio pagrindu, yra tris kartus ilgesnis už laiką, sugaištamą žodžio prasmei suprasti. Šį reiškinį, matyt, galima paaiškinti ne tik tuo, kad žodis kaip „signalų signalas“ (I. Pavlovas) visų pirma susijęs su apibendrinimu, bet ir tuo, kad bendravimo ir mokymo procesų metu daugiau skatinamas ir vystomas vaiko, o vėliau mokinio, racionalistinis pažinimas, o betarpiškos jutinės patirties vystymasis paliekamas daugiau saviškai.

Tokiu būdu meninės tiesos pažinimas didele dalimi priklauso ne tik nuo kūrinio meninio ypatybių, bet ir nuo vertinančiojo atitinkamos patirties kiekio ir kokybės, nuo jo suvokimo bei įprasminimo, vaizdinių, emocijų, vaizduotės ir minties tėkmės ypatybių ir lygio, nuo šių elementų dinamikos ir tarpusavio santykių. Skaitytojas ne visada pajėgus žodžiu išreikštame jutiniame piešinyje vaizdinyje įsivaizduoti, pergyventi ir perprasti svarbią gyvenimo tiesą, idealo spindėjimą. Ypač tai liečia dar nepakankamai subrendusį skaitytoją mokinį. Dėl to iškyla reikalas psichologiškai regu-

¹¹ V. Auryta, Lietuvių literatūros mokymo metodai, Pedagogikos mokslų vystymasis Tarybų Lietuvoje, Mokslinės konferencijos medžiaga, V., 1969; З. Я. Рез, Изучение лирических произведений в школе, Л., 1968.

¹² С. Эйзенштейн, Избранные произведения в 6-ти томах, т. I, М., 1956, стр. 267.

¹³ М. Нечкина, Функция художественного образа в историческом процессе, Содружество наук и тайны творчества, М., 1968.

¹⁴ О. И. Никифорова, О воссоздающем воображении при чтении литературно-художественных произведений, Материалы совещания по психологии, М., 1957, стр. 293.

liuoti bei efektyvinti tą psichinę veiklą, kurią mokinys atlieka, nugalėdamas distanciją nuo jutiminio vaizdinio suradimo iki meninio vaizdo susiformavimo, siekiant to, kad jutiminių vaizdinių perdirbimas vyktų kaip meninio mąstymo procesas, kad mokinio mintis būtų emociinga ir vaizdi.

4.

Pastaruuju metu, atmetus žalingą menui logizavimą, literatūros metodistai ir mokytojai, atsižvelgdami į poetinio vaizdo specifiką, stengiasi aktyvinti mokinio psichikos vaizdinę ir emocinę puses. Tuo tikslu į pagalbą poezijai pasitelkiami kitų meno rūšių, ypač dailės ir muzikos, kūriniai. Nebelabai pasitikima pačiu poetiniu kūriniu, jo vaizdine organizacija bei emociingumu.

Mums atrodo, kad tokia padėtis susidaro iš dalies ir dėl to, kad poezijos suvokimo bei interpretacijos psichologinės sąlygos, ypač vyresnėse klasėse, labai mažai iširtos. Tai nurodo ir patys literatai¹⁵.

5.

Formuluodami tyrimo uždavinius, mes keliamo tokius klausimus: kokią įtaką meninio vaizdo susiformavimui daro nekryptingas vaizduotės bei jausmų aktyvumas; nuo ko priklauso kryptinga arba nekryptinga jų veikla; kokios yra psichologinės sąlygos, apsprendžiančios adekvataus meninio mąstymo pakopą.

Bandydami bent iš dalies atsakyti į šiuos klausimus, mes atlikome individualų eksperimentą su vyresniaisiais moksleiviais. Dalyvavo 24 tiriamieji iš 10-tų ir 11-tų klasių. Eksperimento medžiaga — į literatūros dėstymo programą neįeinantis K. Binkio eilėraštis „Man tinka tos skaisčiosios rudenio dienos“ (eilėraščio tekstą ir trumpą jo psicho-

loginį apibūdinimą pateikiame straipsnio gale).

Tyrimas vyko kiekvienam tiriamajam ta pačia tvarka. Pirmiausia — pokalbis apie rudenį, jo tikslas — suaktyvinti „tematinę“ tiriamųjų jutiminę patirtį; antrąjį procedūra — eilėraščio išklausymas (magnetofono įrašas); trečia — trumpas pokalbis — pasidalijimas eilėraščio sukeltais įspūdžiais; ketvirta — instrukcija, kaip atlikti užduotį. Jos esmė tokia: dar kartą įsiskaičius eilėraščių, pabandyti jų „ilustruoti“ žodžiais, todėl pirmiausia tiriamasis savo nuožiūra išskiria vaizdus, o po to atpasakoja juos taip, kad atsiskleistų eilėraščio prasmė.

Kiekvienas tiriamasis gavo lapą su atspausdintu eilėraščio tekstu, kur galėjo daryti jam reikalingus pasižymėjimus ir rašyti, atlikdamas antrąją užduoties dalį.

Buvo atlikti du konstatuojamojo eksperimento variantai, duodant visiems tiriamiesiems vienodą uždavinį, bet varijuojant sąlygas. **Pirmas variantas** — su papildoma vaizdumo priemone. Dvylika tiriamųjų drauge su eilėraščio tekstu gavo meninių atvirukų seriją rudens motyvais, daug kuo artimais K. Binkio eilėraščio nuotakai. Jiems buvo pasakyta, kad gali ne tik įsiskaityti tekstą, bet įsižiūrėti į pateiktus atvirukus. **Antras variantas**. Kiti dvylika tiriamųjų atliko uždavinį, suvokdami tik eilėraščių.

6.

Rezultatų analizė parodė, kad psichinė veikla ir jos lygis, suvokiant ir interpretuojant eilėraščių savarankiškai, atskirų tiriamųjų skirtingi, o ypač ryškūs variantų skirtumai. Skirtingi ir tiriamųjų psichinės veiklos elementų dinamikos ir sąveikos ypatumai. Išanalizavę išskyrėme keturias tiriamųjų grupes, atspindinčias psichinės jų veiklos kryptingumo ir

¹⁵ Н. Д. Молдавская, Воспитание читателя в школе, М., 1968, стр. 4.

dinamikos bruožus, taip pat eilėraščio suvokimo bei interpretacijos lygį.

I grupė. Šiai grupei priskiriamų tiriamųjų psichinės veiklos turinys itin siauras. Jį išsemia teksto pažodinis suvokimas ir įprasminimas. Dėl to apie meninio turinio įsisavinimą čia negali būti kalbos, o akivaizdus vien tik teksto perpasakojimas. Tokių tiriamųjų nedaug, tiksliai 8,3%. Vyresnieji moksleiviai, turėdami jau nemažą emocinę ir vaizdinę patirtį, sugeba išvengti primityvaus suvokimo. Pavyzdžiui, tiriamasis A. R., 10 kl., eilėraščių suvokė ir interpretavo, veikiamas minėtų vaizdumo priemonių. Jis išskyrė tokius „vaizdus“: I posmas — „saulės vaidmuo rudens laikotarpiu“, II posmas — „rudens galia“, III posmas — „prisitaikymas prie rudens“, IV posmas — „skriaudos jūtimas“. Kaip matyti, tiriamasis išskyrė ne vaizdinius ir jokių būdu ne meninius vaizdus, o vadovaudamasis atitraukto mąstymo įgūdžiais, atliko apibendrinimą. Štai kaip tas pats tiriamasis interpretuoja „prisitaikymą prie rudens“. „Bet ruduo ne toks blogas. Nors tie lapai ir geltoni, žolynai nuytę, bet jie tinka man. Ir tos žvaigždės šaltos ir aiškios man tinka, nes turime prisitaikyti prie to, kas dedasi gamtoje“. Kaip matome, tai loginės formuluotės, kur ne kur išmargintos teksto elementais.

II grupė. Ją sudaro tiriamieji, kuriems eilėraščių sukelia įvairius vaizdinius, tarpusavyje beveik nesusijusius, bet kartais gana ryškius ir spalvingus. Tai rodo mokinių vaizduotės aktyvumą. Tačiau, būdami izoliuoti vienetai, nesusieti tarpusavio sąveikos ir dinamikos ryšiais, taip pat nesąlygojami autoriaus reiškiamų jausmų ir minčių, tokie vaizdai nesukelia adekvataus eilėraščiui meninio įspūdžio. Tuo labiau, kad savo turiniu dažnai jie gana svetimi eilėraščiui, nekontekstiniai. Kaip tyrimai parodė, tokie nekontekstiniai vaizdai atsiranda ypač dėl vaizdumo priemonių įtakos. Tai matyti iš rezultatų: šią grupę sudaro

dauguma tiriamųjų (net 66,6%), suvokusių ir interpretavusių eilėraščių su vaizdumo priemone, ir 25% tų, kurie rėmėsi tik eilėraščiu.

Ištraukos iš tiriamojo R. H., 10 kl., darbo gali iš dalies iliustruoti aukščiau išdėstytas mintis. Mokinys, atlikęs užduotį su vaizdumo priemone, išsamiai iš kiekvieno posmo išrinko vaizdinius ir juos surašė šone. Pavyzdžiui, I posmas: „rudens diena“, „paukuoti beržynai“, „blizgantis ežeras“, „žibančios rugienos“, „dangaus vaizdas“. Tokiu pat principu išanalizavo II ir pusę III posmo. Gali susidaryti įspūdis, kad tiriamasis, analizuodamas eilėraščių, galėtų būti, atlieka atskirų vaizdinių apibendrinimą ir susidaro meninį rudens dienos vaizdą. Tačiau įsigilinus į tolimesnį išskyrimo principą, taikomą III ir IV posmams, pamatysime, kad apibendrinimo nėra, o tiksliai teksto skaidymas, kaip, pavyzdžiui, IV posme „rauda, matant mirštantį žolyną“, „tyliai užgiedoti“. Sugebėjimą „pamatyti“ tik poeto regėjimo vaizdinius, bet nieko daugiau už jų rodo, pavyzdžiui, ir jų „piešimas“ II posmo pagrindu: „Kaip ir dienos, taip ir naktys gražios, šaltos. Tą naktį užmiega dieną buvęs linksmas upelis, nukrinta nuo medžio pageltęs lapas, nuyvsta žolynai“. Tokiu būdu tiriamasis, sujungdamas kiek savaip, perduoda vaizdinius, neparodydamas nė mažiausio įsijautimo į poeto nuotaiką. Tai patvirtina ir IV posmo vaizdo iškreipimas, nesugebėjimas įžvelgti prasmės.

III grupė. Psichinės veiklos diapazonas, palyginus su II grupe, čia vėl platesnis. Prisijungia labiau išvystyti vaizduotės ir jausmų procesai. Kontekstiniai vaizdai ir emocijos čia kaitaliojasi su nekontekstiniais, kurie kliudo susidaryti adekvatesnius meninius vaizdus bei prieiti prie apibendrintos meninės tiesos suvokimo. Šios grupės tiriamieji pasiekia dalinio vaizdo arba emocinio artimumo poetui. Vieni to pasiekia adekvatos vaizduotės veiklos dėka, kai ši

procesą daugiau ar mažiau ima reguliuoti išskirtas centrinis vaizdas elementas — veiksminga eilėraščio detalė, kiti to paties pasiekia, pajusdami pagrindinę emocinį toną, kuris nukreipia jausmų dinamiką. Šiai grupei priklauso 16,6% tiriamųjų, patyrusių vaizdumo priemonės įtaką ir 41,7% tiriamųjų, kurių ši įtaka neveikė.

Vienuoliktokė N. K., atlikusi užduotį be vaizdumo priemonės, gali būti pavyzdžiu, kada dalinis artimumas autoriui pasiekiamas per sugebėjimą išskirti esminį vaizdų elementą. Visų pirma tai parodo vaizdų išskyrimo procesas: I posmo šone tiriamoji parašė: „saulės vaizdas“, bet nubraukė ir žemiau parašė „rudens dienos vaizdas“. Matyt, įsigilinusį į tekstą, padarė apibendrinimą, dalinius vaizdinius sujungdama į rudens dienos vaizdą. Tačiau „saulės“ įvaizdis ne atsitiktinai užrašytas, o sugautas kaip veiksminga eilėraščio detalė, kuri vaizdinių grandinę veda iki apibendrinimo. Tai patvirtina ir I posmo vaizdų atskleidimas: „Rudens dienos vaizdą aš pieščiau taip: pirmiausia labai mėlyno dangaus fone pieščiau saulę, po to blizgantį ežerą, kuriame atsispindi saulė, o netoliese jo rugienų lauką“. Įdomu, kad, susidūrusi su emociniais vaizdais, tiriamoji jau nebesugeba jų giliau išvelgti nei atskleisti plačiau, todėl eilėraščio prasmė lieka suvokta paviršutiniškai.

Palyginimui pateiksime dešimtokės A. S. darbo ištrauką. Tiriamoji rėmėsi tik eilėraščiu, bet jos meninis mąstymas dalinai artimas autoriui daugiau dėl sugebėjimo įsijausti, pagauti svarbiausią emocinį motyvą. Mokinė neišskyrė vaizdinių pati, bet autoriaus žodžiais atkartotojo dienos vaizdą. Stai kaip ji analizuoja eilėraštyje: „Prieš mane iškyla liūdnas rudens vaizdas, kurį pamačius kyla „saldu tas liūdnumas“ ir norisi apraudoti „mirštantį žolyną“ ir „džiūstančią gamtą“. . . Tokį vaizdą pamačius, nejučiomis ima graudulys, darosi kažko gaila. . .“

Tai liudija, kad psichinės veiklos kryptį reguliuoja ne vaizdinis, bet emocinis elementas. Nors tiriamoji ryškiau neakcentuoja bendresnės eilėraščio prasmės, bet jos emocinis artumas autoriui rodo tą prasmę pajautus.

IV grupė. Kiekybiniu atžvilgiu psichinė veikla jau mažai kuo nepasikeičia. Esminiai kokybiniai pasikeitimai įvyksta pažinimo elementų tarpusavio santykių ir jų dinamikos atžvilgiu. Jau pirminio suvokimo procesai čia ryškiai emocionalūs. Tolimesnį emocijų, vaizdų ir minčių vieningą judėjimą nukreipia ir pagrindinis emocinis tonas, ir esminis vaizdas. Atskiri vaizdai ir mintys, nuspalvinti šiuo emociniu tonu, jungiami į meninius vaizdus, o pastarieji, vykstant tolesniam apibendrinimui, priveda prie bendriausios meninės tiesos, slypinčios poetiniame kūrinyje. Tokiu būdu meninės idėjos pažinimas vyksta, neatskiriant minties nuo vaizdo ir jausmo. Tokią šios grupės tiriamųjų veiklą yra pagrindo laikyti reproduktyviu meniniu mąstymu, adekvačiu autoriaus kūrybinio meninio mąstymo ypatybėmis. Tiriamieji, patyrę vaizdumo priemonės poveikį, čia sudaro tik 8,3%, atlikę užduotį be jos — 33,3%.

Pavyzdžiu paimsime 10 klasės mokinės darbo ištrauką. Uždavinį ji atliko be vaizdumo priemonės. „Man patinka ruduo. . . patinka geltoni lapai ir gėlės. Tada norisi būti gamtoje, visa matyti, girdėti ir jausti. O kokios puikios būna naktys! Juodame dangaus fone daug daug didelių žvaigždžių ir smulkių žvaigždučių. Jos visos aiškios ir šaltos. Žiūrint į tą rudens nakties padangę ir tau krūtinėje darosi šalta. Kartais nukrinta žvaigždė. Žiūri į ją ir pasijunti, kad tu laimingas, ir kartu liūdi. Visur tokia tyla, visur tokia rimtis, kad norisi svajoti, kažkur eiti, eiti, nešantis su savim rudens lapais apkritusiais takais ir tas svajones, ir ilgesį, ir graudumą, kad kažkas gražaus nuyvysta ne tik gamtoje, bet ir tavyje.“

Suprantama, kad gali būti ir dar adekvatesnio eilėraščio suvokimo bei interpretacijos pavyzdžių, tačiau čia gana ryškus emocijų ir vaizdų susiliejimas su mintimis. Turint galvoje, kad darbas atliktas visai savarankiškai, literatūros mokytojui beliktų nedaug ką papildyti, siekiant atskleisti eilėraščio menines priemones bei formos ypatumus. Vaizduotės ir emocijų dinamika čia, kaip matyti, aiškios krypties, ją reguliuoja veiksmingi eilėraščio elementai — ir pagrindinis emocinis tonas, ir esminiai vaizdiniai.

Visų tiriamųjų pasiskirstymas pagal aukščiau nurodytus bruožus matyti iš lentelės.

Grupė	Grupės pavadinimas	I variantas	II variantas
		su vaizdumo priemone	vien eilėraščio pagrindu
I	Tekstualinio suvokimo	8,3%	—
II	Nekontekstinio vaizdumo	66,6%	25%
III	Dalinio vaizdinio arba emocinio adekvatumo	16,6%	41,7%
IV	Didesnio adekvatumo	8,3%	33,3%

Kaip tyrimai parodė, nepasitikėjimas poetiniu kūriniu nėra pagrįstas. Vaizdumo priemonės, ypač kitų meno rūšių kūriniai, gal iš tiesų neblogos bendrąja vaizduotės ar jausmų aktyvinimo prasme, tačiau nukreipia jų veiklą ne ta linkme, kurią diktuoja eilėraštis.

Nors vaizdumo priemonės įtakoje kyla ryškūs ir spalvingi suvokiančiųjų vaiz-

diniai, liudiją apie vaizduotės aktyvumą, tačiau jos veikla nepadeda pasiekti svarbiausio tikslo — suformuoti pačiam eilėraščiui adekvatų meninį vaizdą. Tam kliudo nekontekstiniai vaizdiniai, dėl kurių vaizduotė įgyja fragmentinio charakterio, nes jos dinamikos nereguliuoja nei pagrindinis emocinis tonas, nei esminis vaizdas — veiksmingos psichologinės eilėraščio ląstelės. Vaizdumo priemonė trukdo įsigilinti į meninį eilėraščio audinį ir, kaip kitokios meninės priimtųjų reiškinys, nepalankiai veikia meninio pažinimo procesą, reikalingą, atkuriant poetinį vaizdą. Todėl mums atrodo, kad, suvokiant ir interpretuojant poeziją, nekontekstinis vaizduotės ir jausmų sužadimas kitų meno rūšių kūrinų pagalba dažnai neduoda laukiamo psichologinio efekto. Visu svarbumu iškyla kryptingo vaizduotės aktyvinimo, jos atitikimo poeto meninio mąstymo ypatybėms klausimas.

Tik eilėraščio pagrindu kilusi psichinė veikla veda į atitinkantį patį eilėraščių meninį pažinimą. Jis prasideda jausmo ir vaizdo aktyvumu, kai mokinys atgaivina savo patirties klodus, kažkuo susisiejančius su poeto menine patirtimi, išreikšta eilėraštyje. Betarpiškai suvokiant eilėraščių, lengviau pasiekti taip būtino įsijautimo į jį. Tas įsijautimas padeda mokiniui, savarankiškai analizuojant poetinį kūrinį, pajusti ir išskirti tiek pagrindinį emocinį motyvą, tiek esminį vaizdų elementą. Būtent šitie eilėraščio komponentai reguliuoja mokinio vaizduotės ir emocijų judėjimą adekvačiai autoriaus sumanymui kryptimi, veda jį į pilnavertiškesnį poetinio vaizdo prasmės atskleidimą.

1 priedas

K. BINKIS

Man tinka tos skaisčiosios rudenio dienos,
Kai saulė beržynus auksuoja
Ir ežeras blizga, ir žiba rugienos,
Ir dangus balsvai mėlynuoja...

Man tinka tos naktys, kai rudenio šaltis
Užmigdo linksmutį upelį,
Kai krinta nuo medžio lapelis pageltęs
Ir vysta žolynas daržely...

Man tinka tos gėlės, tie lapai geltoni,
Tos žvaigždės ir aiškios, ir šaltos;
Saldus tas liūdnumas, tylą ta maloni,
Svajonės tos liūdnos, nekaltos...

Tad traukia mane ir save apraudoti,
Ir mirštant žolyną išvysti,
Ir džiūstančiai gamtai tyliai užgiedoti:
„Ne viena, ne viena tu vysti!“

2 priedas

K. Binkio eilėraščio „Man tinka tos skaisčiosios rudenio dienos“ psichologinis apibūdinimas

Tai lyriškas kūrinys, jau ramiu melodijos tekėjimu sukeliąs rudens ramybės, skaidrumo, susimąstymo ir šviesaus liūdesio nuotaiką. Meni-

nis rudens vaizdas lyg supintas iš rudens dienos ir rudens nakties paveikslų. Visų pirma, poetas išsako savo teigiamą santykį su vaizduojamu objektu. Pakartodamas intymų „man tinka“, sukelia artimumo gamtai įspūdį. Toliau poetinį rudens gamtos vaizdą detalizuoja ir vysto, priešdamas labai spalvingus ir dinamiškus regėjimo vaizdus, kurie jungiasi į darnų piešinį dėka dominuojančio esminio vaizdo. Pirmoje strofoje šią veiksmingą funkciją atlieka saulės įvaizdis, kuris tarsi tylia atsisveikinimo šviesa užlieja lietuvišką peizažą. Sekančioje strofoje panašų vaidmenį atlieka rudens šalčio įvaizdis, suteikdamas vaizduojamiems dalykams aiškų dinamikos įspūdį („...užmiega linksmutis upelis...“, krinta lapelis...“, vysta žolynas...“). Aiškiažvaigždės rudens nakties vaizdas sukonkretina ir sustiprina pradžioje neaiškiai nuskambėjusią susimąstymo, skaidraus liūdesio ir svajingumo nuotaiką, netrukus išsiliejančią jaudinančia jėga. Pakartodamas rudens gėlių ir lapų įvaizdžius, poetas išreiškia ne tik emocinę būseną, atsiradusią, susiliejus su gamta, bet taip pat atskleidžia ją sudarančius pergyvenimus bei jų niuansus („saldus tas liūdnumas“, „svajonės tos liūdnos, nekaltos“). Paskutinėje strofoje, svajonių ir susimąstymo fone, labai intymiai, pirmuoju asmeniu, Binkis išdainuoja gamtos ir žmogaus praeinančio gyvenimo ir grožio paralelę, tuo baigdamas poetinį rudens vaizdą.